

Milenko Krešić, *Nadbiskup Stadler i financije: gradnje, nekretnine i poslovi*, Sarajevo, KBF, 2021., 220 str.

Nedavno je objavljena knjiga profesora crkvene povijesti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu Milenka Krešića *Nadbiskup Stadler i financije: gradnje, nekretnine, poslovi* (220 stranica), a u izdanju Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Sarajeva i Glasa Koncila iz Zagreba (2021.). Dugo se čekalo na ovakvu knjigu jer je često bilo sporenja i sumnji oko tih pitanja, pa i u kontekstu Stadlerove beatifikacije. Uvijek su financije problem. Autor se nada da će ova studija „dobrim djelom, rasvijetliti i dati jedan cjelovitiji uvid i u ovaj dio Stadlerova života i djelovanja“ (str. 9).

Studija je podijeljena u 12 poglavlja: 1. *Nadbiskup Stadler – prvo mjesto stanovanja*; 2. *Gradnja sarajevske prvostolnice*; 3. *Gradnja travničkog sjemeništa*; 4. *Gradnja bogoslovnog sjemeništa*; 5. *Nekretnine, gradnje i zaduženja do svibnja 1899.*; 6. *Nove nekretnine i zaduženja od kraja 1899. do kraja 1903.*; 7. *Nekretnine i zaduženja od 1904. do 1912.*; 8. *Afera Lesić – Nastić*; 9. *Nadbiskupovi poslovi do 1914.*; 10. *Velika financijska kriza: 1910.-1912.*; 11. *Nadbiskupijski i sestarski poslovi od 1912. do početka rata – supervizija delegata Bastiena*; 12. *1917. i rješenje problema.*

Studija je rađena na temelju sačuvanih i dostupnih arhivskih podataka. Jedan dio dokumenata za ovu studiju nije sačuvan, kao npr. neke knjige računa, razne uplatnice i isplatnice: Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije, Služavki Malog Isusa, austrougarske uprave u Sarajevu, Svete Stolice prema autorovoj tvrdnji poprilično su detaljno pregledani (str. 9). Iz sačuvanih knjiga računa sestara Služavki Malog Isusa, koje je Stadler i osnovao, od 1890. do 1903. vidi se da je „Stadler financije Sirotišta vodio vrlo detaljno“, pa se analogijom može zaključiti da je tako detaljno vodio i financije Nadbiskupije i drugih sestarskih poslova te je tim veća šteta što nema svih nadbiskupijskih i drugih sestarskih knjiga računa. Stoga je hvale vrijedno da sadašnja Vrhovna uprava SMI posebnu pažnju posvećuje uređenju arhiva koji je bio u matičnoj kući u Zagrebu, a koja je nepovratno oštećena u lanjskom potresu.

Od velike koristi u radu bila su mu i dva neizdana spisa: životopis nadbiskupa Stadlera koji je sastavio njegov suvremenik isusovac o. Franjo Ksaver Hammerl. Dr. Josip Stadler erster Erzbischof von Vrhbosna (dr. J.S. prvi vrhbosanski nadbiskup). Drugi spis je svećenika i Stadlerova tajnika (1900.-1905.) Marka Tvrtkovića naslovljen *Služavkama malog Isusa*. Preporučujemo da se ti spisi objave.

Krešić i ne misli da je njegovo djelo savršeno te dodaje: „Nadam se da će neki budući istraživači moguće propuste nadopuniti“ (str.10).

Za bolje razumijevanje brojne i ogromne gradnje treba podsjetiti da je Stadler došao u Sarajevo 1882. godine i da nije imao nikakvu kuću, dapače sve do 1895. bio je podstanar. U Sarajevu je, u vrijeme njegova dolaska, živjelo oko 20 000 stanovnika od čega samo 698 katolika. A Stadler je ostavio Vrhbosanskoj nadbiskupiji i sestrama 31 zgradu. Sve što je gradio, bilo je lijepo, veliko i često monumentalno kao travnička gimnazija, bogoslovno sjemenište, Betlehem i druge te su građene na dobrim lokacijama. I katedralu je htio veću, ali Austrougarska vlada nije dopustila. Očito ga je na to inspirirao i Rim u kojem je studirao, tako da bogoslovija asocira na baziliku sv. Petra u Rimu.

U arhitektu Josipu Vancašu koji je bio i glavni njegov projektant imao je vrsnog suradnika i vjerna prijatelja sve do Stadlerove smrti. Jedan od glavnih graditelja bio je Ivan Holz iz Požege. Pri blagoslovu početka gradnje bogoslovije Stadler je rekao: „tako te svatko prolazeć pokraj ove sgrade (!) i motreć ju i sam se uznese do nebeskih visina“ (48-49.) O Stadlerovoj viziji i karakteru svjedoči npr. i za današnje prilike kupovina nevjerovatno golemih imanja sestrama u Vitezu (379 duluma, 121. strana), Čardaku/Modriča (350 hektara,

125. strana) i drugo. I na imanjima su sagrađeni lijepi samostani i crkve koje su i danas na ponos. Jednom prilikom veli: „Eto me Bog upravo sili, da gradim“ (str. 74). Kad se uzme u obzir ondašnja tehnika, vrsta građevinskih materijala, teška komunikacija - zamislite odlazak konjskom kočijom u Vitez ili Čardak - nemanje stalnih financija, onda je s pravom đakovački biskup Strossmayer, koji je bio i Stadlerov prijatelj i značajan donator, nazvao Stadlera čudotvorcem (str. 75). U ovoj studiji nije obrađivana tema o nadbiskupovoj ulozi u gradnji župnih crkava, osim gradnje crkve u Novom Sarajevu.

Često su protivnici govorili kako su ga Vlada i Vatikan obilno financirali. Nekad se propagandistički predstavljalo kao da je imao pravo koristiti vladine račune bez ograničenja. Od Vlade su sve vjerske zajednice dobivale godišnje svote proporcionalno broju vjernika, broju studenata teologije i učenika vjerskih škola (usp.: str. 129). Za neki projekt mu je Vlada dala simboličnih 1000 kruna. A jednom piše da mu vatikanska kongregacija Propaganda fide, pod koju je BiH donedavno potpadala, za prvih 11 godina biskupovanja ništa nije dala. Stadler je gradio pozajmicama, milodarima, osnivanjem i ulaganjem u neka poduzeća, najamninama od kupljenih kuća (str. 99). I posebno je gradio s Božjom pomoću. Novost je ove knjige da se

Stadler najviše financirao kreditima kod banaka kao što su: državna Zemaljska banka iz Sarajeva, Ćirilo-Methodska založna iz Brna (Ćeška), Hrvatsko-slavonska zemaljska hipotekarna banka i druge. Ćesto je dugove reprogramirao, Ćesto davao imovinu pod hipoteku, a jednom je sva nadbiskupijska imovina bila založena (str. 82). Sve to pokazuje da je Stadler znao dobro raditi i biznis //poslovati//. Treba dodati da je nadbiskup davao i velik dio svoje plaće za te pothvate. Ako bi Ćovjek živio i radio strahujući od neuspjeha, onda ne bi nikad ništa gradio ni radio, ne bi sjeo ni u automobil jer se može dogoditi udes.

Jedna od diskutabilnih tema iz Stadlerova života jest osnivanje poduzeća i kupovanje dionica nekih poduzeća. Osnovao je siranu, tvornicu pića, tiskaru, bio je dioniĀar u pilani, ugljen-majdanu, brodovima Bosanka i Imacculata. Neke od tih firmi i Stadlerovih udjela nisu bili uspješni. A tko je to u svemu uspješan? Samo oni koji su neupućeni ili nekada zlobni mogu to pojednostavljeno prigovarati. I u naše doba firme nastaju kao gljive poslije kiše, ali i nestaju kao jutarnja rosa. U razvijenoj zemlji Italiji 2018. godine propalo je preko 11 000 firmi. Ili zanimljiv podatak je da je u BiH sada blokirano više od 97 000 računa poslovnih subjekata (Capital.ba, pristupljeno 9.3.2021.). Nije svatko uspješan. Osim subjektivnih razloga postoje i objektivni.

Mnogi ljudi su i nepošteni. Neki su ga prevarili.

Poseban je primjer Grga Lesić koji ima neobiĀnu biografiju jer je živio u Trstu, Āak Kairu, a Stadler ga je bio imenovao upraviteljem nadbiskupijskih dobara. Bilo bi zanimljivo odgonetnuti tko je Lesić i kako je pridobio Stadlera da mu povjeri tako važno mjesto. Kad su se razišli, onda je ukrao neke dokumente i dao ih Đorđu Nastiću koji je napisao knjigu Jezuite u Bosni u kojoj je zloupotrijebio dokumente protiv Stadlera koje mu je Lesić dao. I najbolja stvar se može izokrenuti i zlobno interpretirati. Krešić navodi da je NastićeĀu knjigu financirala srpska država da bi se pokazalo „kako austrougarska vlast i razna katoliĀka društva preko nadbiskupa Stadlera tajno potpomažu ‘katoliĀku propagandu’ u Bosni“ na uštrb ostalih. (str. 131-136). Prema nekim izvorima Nastić je bio srpski i austrijski špijun.

Svećenik u principu mora biti naivan jer mora ljudima u startu vjerovati, a ne može prvo sumnjati ili smatrati ih lopovima i varalicama. Ljude se ne poznaje pravo dok se ne počne s njima raditi. Lako je kavu piti i neobavezno Āaskati. Stara je izreka da je đavao rekao kad je izmišljen novac da je stekao brata. Ćesto je velik problem to što neki ljudi misle da znaju, a ne znaju, i to teško shvaćaju i još teže prihvaćaju. InaĀe ima puno dobrih radnika, ali vrlo malo uspješnih upravitelja.

Ako nema uspješnih upravitelja, dobri radnici nisu dovoljni za uspjeh firme.

Zanimljivosti:

Odlučnost - isusovci i Vlada htjeli su bogosloviju u Travniku, no nadbiskup ju je sagradio u Sarajevu.

Čim je došla u Sarajevo struja 1895., odmah je uveo i u katedralu (str. 32).

Htio je uz katehetski graditi i svećenički dom (str. 94).

Bio je kupio dvije krasne zgrade: onu u kojoj je bilo smješteno Zborno zapovjedništvo na Miljackoj, koja je i danas vrlo lijepa zgrada (Srednja poljoprivredna škola), i Babićevu kuću uz katedralu gdje je danas apoteka uz desnu stranu katedrale.

Zanimljivo je bilo onda, a i danas, da Stadler sam sebe svrstava u Bošnjake i na jednom vitraju katedrale piše da su ga poklonili Bošnjaci (katolici) Sarajeva (str. 29). Tada je to bio drukčiji pojam, nego danas.

Stadler je pokrenuo novine Hrvatski dnevnik u Sarajevu.

Nekad je bio i lukav pa je dozvole od nuncija tražio post factum.

U Americi kanonik Koščak malo je skupio novca.

Jednom piše Strossmayeru: „Ono što ste mi obećali dogodine, molim vas uplatite sad, jer sam u krizi.“

Nekad se uzdao, reklo bi se preko mjere, u Providnost Božju tako da je nešto počinjao graditi „bez

ijedne krajcere“ (str. 70, 74).

Bila je široka akcija da ga se makne iz Sarajeva, ipak je uspio ostati do smrti sarajevski nadbiskup.

Najvažniji zaključak knjige je da nakon Stadlerove smrti nije ostalo dugova, što je osim materijalnog i moralno važno. To svjedoči i njegov tajnik Tvrtković (Josip Stadler. Prvi vrhbosanski nadbiskup. Iz mojih zapamćenja /Zagreb: 2017./, str. 79, 82, 84). Jedna ilustracija to potkrepljuje kad nadbiskup piše nunciju u Beču 1900. „da su travničko sjemenište i gimnazija bez duga“ (str. 40).

A i da je ostalo dugova, izišli bi na površinu jer bi banke i druge institucije potraživale dugove s obzirom na to da to kod njih lako ne zastarijeva. A ostala je tako velika imovina Nadbiskupiji i sestrama da i danas živimo u tim zgradama. Netko reče koliko je Stadler napravio, mi ne možemo ni okrečiti. Jedan od parametara Stadlerove graditeljske veličine može biti usporedba s mostarskim i banjolučkim biskupima i provincijalima. Po onom što se zna, nitko nije ni blizu sagradio kao Stadler, a moglo bi se čak reći da svi zajedno nisu napravili koliko Stadler.

Autor procjenjuje tadašnju nadbiskupijsku imovinu na između 5 i 6 milijuna kruna (198.). Za neku orijentaciju možemo navesti da autor smatra kako je bogoslovija koštala 200 000 forinti (=400.000 kruna). Forinte su 1892. zamijenjene krunama

u odnosu 1 for jednako 2 krune. No, obje valute bile su u optjecaju sve do 1990. godine. Autor cijeni da je jedna forinta 1892. vrijedila današnjih 10,2 eura, odnosno 1 kruna vrijedila je oko 5 eura. (str. 23, 49). To znači da bi imovina Nadbiskupije vrijedila u to vrijeme oko 25 milijuna eura. Sva osporavanja, napadi i klevete ne mogu to umanjiti. I u Stadlerovu slučaju vrijedi ona: Tko nema protivnika, ništarija je.

Prof. Krešić je ovom studijom popunio jednu važnu prazninu iz Stadlerova djelovanja. Teško je bilo prihvatiti se ove teme jer nije baš teološka i striktno povijesna, i trebalo se baviti pomalo njemu stranim temama kao što su: financije, građevine, krediti, zemljišta. Zaslužio je titulu bar začasnog kanonika i sluge Malog Isusa, a svakako je postao „prijatelj Malog Isusa“.

Da ne bi ostala jednostrana slika, treba dodati da je nadbiskup objavio 15-tak knjiga, preveo Novi zavjet i uz sve to vodio Nadbiskupiju i Družbu sestara Služavki Malog Isusa. Hvala mu za to i za sve ostalo što je učinio za dijecezanske svećenike, Nadbiskupiju i sestre, kao i svu mjesnu Crkvu.

Ako je Stadler negdje loše investirao, svakako odlična mu je „investicija“ osnivanje Družbe sestara Služavki Malog Isusa. One trajno svjedoče i produžuju njegovu duhovnost, posebno njegovu brigu za siromahe, i tako živi Stadler i

njegovo djelo. Sestre puno čine da se populariziraju njegove ideje, njegov primjer svećenika i biskupa - kroz molitve i stalno obilježavanje Stadlerova dana smrti (8. u mjesecu), kroz organiziranje raznih skupova, kroz djelovanje Prijatelja Malog Isusa i kroz objavljivanje knjiga. Tako da je i postulatori na čelu s prof. dr. Pavom Jurišićem lakše ostvarivati sve što je potrebno za Stadlerovo proglašenje blaženim.

Spomenuti tajnik Tvrtković tvrdi da je Stadler bio u molitvi i „trajnome sjedinjenju s Bogom“ i u tom je „ključ njegove svetosti, njegove veličine i čudesnih uspjeha“ (Josip Stadler, str. 62). Sigurno, bez toga se ne može razumjeti lik i djelo sluge Božjega Josipa Stadlera koji će biti, ako Bog da, i službeno proglašen svetim, no i danas mu se može svatko utjecati kao svecu. Što se tiče potrebnih čudesa za proglašenje blaženim i svetim, pa biskup Strossmayer je Stadlera za života nazvao čudotvorcem i to stoji do danas. Ako je on za života činio čudesa, onda ih zasigurno i sada čini. Svjedoče to i brojne pločice zahvalnosti na njegovu grobu u sarajevskoj katedrali. Da je puno opstalo, i to nakon tri rata, od onoga materijalnog i duhovnog što je učinio, to su već dovoljna čudesa.

Franjo Topić